

**КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

РУДЬ Юлія Михайлівна

УДК 349.4: 349.6

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ У
СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис
Робота виконана у Національному університеті біоресурсів і природокористування України Кабінету Міністрів України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
Єрмоленко Володимир Михайлович,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права ім. академіка В.З. Янчука

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Уркевич Віталій Юрійович,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, професор кафедри земельного та аграрного права

кандидат юридичних наук, доцент
Марченко Світлана Іванівна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доцент кафедри земельного та аграрного права

Захист відбудеться « » квітня 2015 р. о « » годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.004.16 у Національному університеті біоресурсів і природокористування України за адресою: 03041, м. Київ, вул. Генерала Родімцева, 19, навчальний корпус № 1, кімната 97

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету біоресурсів і природокористування за адресою: 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 13, навчальний корпус № 4, кімната 41а

Автореферат розісланий « » березня 2015 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. Ю. Піддубний

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Україна є енергодефіцитною країною, залежною від імпорту енергетичних ресурсів. Водночас наша держава є однією із найбільш енерговитратних країн світу. Рівні енергоспоживання й енерговикористання України значною мірою визначаються її промисловим та сільськогосподарським потенціалом. При цьому сільське господарство характеризується як галузь з дуже високим рівнем використання енергетичних ресурсів, а енергоємність вітчизняної сільськогосподарської продукції у кілька разів перевищує аналогічні показники в інших країнах. Зважаючи на постійний ріст вартості енергетичних ресурсів, вітчизняна сільськогосподарська продукція стає неконкурентоспроможною, а сільськогосподарське виробництво – нерентабельним. Причини цього криються як у використанні застарілих енергетично неефективних технологій, техніки, обладнання, так і у застарілості, колізійності, неузгодженості нормативно-правової бази, відсутності комплексного підходу до вирішення проблем у цій сфері.

З урахуванням економіко-політичної ситуації, що склалася в Україні, та світових тенденцій щодо збереження і економії енергоресурсів, актуальність проведення наукових пошуків з удосконалення стану правового регулювання діяльності, спрямованої на раціональне, ефективне і економне використання енергетичних ресурсів у сільському господарстві та зменшення енергетичної залежності України, не викликає сумнівів.

Посилюється необхідність даного дослідження й відсутністю спеціальних комплексних теоретичних розробок у сфері енергозбереження у сільському господарстві. Досі проводилися лише загальні дослідження проблем енергозбереження, наприклад, дисертації Г.Д. Джумагельдієвої «Правове забезпечення енергозбереження» (2012 р.), О.Б. Кишко-Єрлі «Правове регулювання використання відновлювальних джерел енергії» (2010 р.). Усе вищезазначене зумовлює необхідність і актуальність проведення спеціального комплексного вивчення правових проблем енергозбереження у сільському господарстві України.

Теоретичною базою дослідження цього питання стали наукові праці вітчизняних вчених у галузі аграрного, екологічного, природоресурсного та інших галузей права, зокрема, В.І. Андрейцева, Г.В. Анісімової, Л.О. Бондара, О.В. Гафурової, Г.Д. Джумагельдієвої, В.М. Єрмоленка, В.П. Жушмана, І.І. Каракаша, О.Б. Кишко-Єрлі, Н.Р. Кобецької, В.В. Костицького, В.І. Лебідя, С.І. Марченко, В.В. Носіка, Т.О. Коваленко, М.В. Краснової, Н.Р. Малишевої, К.П. Пейчева, П.Д. Пилипенка, З.В. Ромовської, А.М. Статівки, В.І. Семчика, О.О. Погрібного, В.Ю. Уркевича, Н.І. Титової, Ю.С. Шемшученка, В.З. Янчука та ін.

Комплексний характер дослідження обумовив залучення праць фахівців у галузі теорії права, управління, економіки тощо. Це наукові розвідки О.А. Богуцького, Ю.І. Бакаліна, В.С. Бондара, О.О. Булани, М.К. Горлатого, Г.Г. Гелетухи, В.В. Гришка, С.С. Дев'яткіної, М.П. Ковалка, А.М. Колодія,

Г.І. Купатової, В.І. Логвиненка, П. М. Рабіновича, О.Ф. Скакун, М.В. Цвіка та ін.

Наукову цінність становить також юридична література радянського періоду, зокрема праці С.С. Алексєєва, С.Л. Вендрова, Ф.М. Раянова, сучасні наукові доробки вчених Російської Федерації (Н.Г. Баришнікова, З.С. Беляєвої, М.І. Козиря, П.Г. Лахно, Р.З. Лівшиця та ін.).

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах програми наукових досліджень Національного університету біоресурсів і природокористування України за темою «Проблеми удосконалення системи аграрного законодавства» (номер державної реєстрації 0109U003356).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є формування теоретичних засад та розробка на їх основі практичних рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві України.

Відповідно до поставленої мети визначено основні задачі:

- з'ясувати галузеву належність правовідносин з енергозбереження у сільському господарстві України;
- періодизувати історичний процес розвитку законодавства про енергозбереження у сільському господарстві України;
- визначити принципи правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві України;
- удосконалити понятійно-категорійний апарат правової науки через формулювання визначення енергозбереження у сільському господарстві України та суміжних понять;
- проаналізувати сучасний стан законодавства, що регулює відносини у сфері енергозбереження у сільському господарстві України, з метою визначення прогалин і колізій для формування пропозицій з їх усунення;
- визначити особливості енергозберігаючих заходів у сільському господарстві України;
- охарактеризувати стан правового регулювання використання відновлювальних джерел енергії у сільському господарстві, визначити механізми стимулювання цього напрямку.

Об'єктом дослідження є суспільні аграрні відносини у сфері енергозабезпечення в сільському господарстві України.

Предметом дослідження є нормативно-правові та наукові засади правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві України.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження стали діалектичний метод наукового пізнання, загальнонаукові (формально-логічний, методи аналізу й синтезу, системний) та спеціально-юридичні методи (історико-правовий, формально-юридичний, порівняльно-правовий). Дослідження стану енергозбереження у сільському господарстві України було проведено за допомогою діалектичного методу в поєднанні, взаємозв'язку та розвитку соціальних, екологічних і юридичних чинників. Формально-логічний метод сприяв визначенню ґрунтоутворювальних понять

«енергозбереження», «енергозбереження у сільському господарстві», «правове регулювання енергозбереження» та висновків дисертаційного дослідження. Метод аналізу покладено в основу вивчення наукового доробку вчених-правників за темою дослідження, а також визначення колізій і прогалин у нормативно-правових актах, що врегульовують відносини у сфері енергозбереження у сільському господарстві України. Метод синтезу допоміг виділити основні напрями енергозбереження у сільському господарстві, з'ясувати їх сутність і зміст. Системний метод дав змогу систематизувати принципи правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві, провести класифікацію заходів державної підтримки розвитку використання відновлювальних джерел енергії у галузі. Історико-правовий метод застосовувався для здійснення ретроспективного огляду розвитку законодавства про енергозбереження у сільському господарстві України та його періодизації. Формально-юридичний метод сприяв з'ясуванню змісту правових норм відповідного законодавства і розроблення пропозицій щодо його вдосконалення. За допомогою порівняльно-правового методу здійснювалося зіставлення норм вітчизняного законодавства у сфері енергозбереження у сільському господарстві з відповідними зарубіжними аналогами.

Застосовані методи сприяли проведенню оцінки сучасного стану правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві, виокремленню існуючих недоліків у цій сфері та формулюванню пропозицій щодо їх усунення науково-теоретичного і практичного характеру.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у юридичній науці України проведено комплексне дослідження правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві. У результаті були сформульовані нові теоретичні висновки та практичні пропозиції, що виносяться на захист:

уперше:

– запропоновано визначати правове регулювання енергозбереження у сільському господарстві як здійснюваний за допомогою правових засобів вплив на відносини у сфері раціонального, ефективного й економного використання енергетичних ресурсів при виробництві сільськогосподарської продукції, її первинній переробці, у технологічних процесах та операціях на сільськогосподарському підприємстві, які безпосередньо пов'язані із сільськогосподарським виробництвом, з метою їх упорядкування, охорони та прогресивного розвитку;

– визначено енергозбереження у сільському господарстві як процес реалізації правових, організаційних, технічних, технологічних, економічних, екологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне, ефективне й економне використання енергетичних ресурсів при виробництві сільськогосподарської продукції, її первинній переробці, у технологічних процесах та операціях на сільськогосподарському підприємстві, які безпосередньо пов'язані із сільськогосподарським виробництвом;

– обґрунтовано, що правовідносини з енергозбереження у сільському господарстві є комплексними міжгалузевими, а їх правове регулювання

здійснюється нормами аграрного, екологічного, природоресурсного та інших галузей права;

– за критерієм спільності виниклих проблем, способів їх вирішення, поставлених цілей та однорідності нормативної бази проведено періодизацію процесу історичного розвитку законодавства про енергозбереження у сільському господарстві України, згідно з якою виділено три основні періоди: 1) період виникнення і становлення законодавства з енергозбереження у сільському господарстві України (1994–1999 рр.); період формування законодавства з енергозбереження у сільському господарстві України (2000–2011 рр.); період розвитку законодавства з енергозбереження у сільському господарстві України, з урахуванням її членства в Енергетичному Співтоваристві (2011 р. і до нинішнього часу);

– визначено принципи правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві (загальноправові, міжнародні, міжгалузеві, галузеві та спеціальні) і з'ясовано їх зміст;

удосконалено:

– визначення поняття «енергозбереження» з узагальненим розумінням його як процесу реалізації правових, організаційних, технічних, технологічних, економічних, екологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне, ефективне й економне використання енергетичних ресурсів;

– визначення поняття «біомаса», яке пропонується розуміти як невикопну, біологічно відновлювальну, біорозкладну частину продуктів, відходи та залишки біологічного походження, що отримуються з сільського господарства (включаючи речовини рослинного та тваринного походження), лісового господарства та суміжних галузей, враховуючи рибальство, а також частину промислових та побутових відходів, що здатна до біологічного розкладу;

– визначення державної підтримки розвитку використання відновлювальних джерел енергії у сільському господарстві у широкому та вузькому розумінні: «державна підтримка розвитку використання відновлювальних джерел енергії у сільському господарстві у широкому розумінні – це складова державного регулювання, що являє собою сукупність різних заходів (правових, організаційних, фінансово-економічних та ін.), здійснюваних державою в особі уповноважених органів для сприяння використання відновлювальних джерел енергії при виробництві сільськогосподарської продукції, її первинній переробці, у технологічних процесах та операціях на сільськогосподарських підприємствах та в інших суб'єктах господарювання на селі»; «державна підтримка розвитку використання відновлювальних джерел енергії у сільському господарстві у вузькому значення – це надання конкретної державної допомоги визначеним суб'єктам для стимулювання використання ними відновлювальних джерел енергії з метою забезпечення виробничих і особистих потреб»;

набули подальшого розвитку:

– пропозиції щодо етапів впровадження заходів з енергозбереження у сільському господарстві, якими визначено: 1) встановлення в нормативних

документах вимог щодо енергоемності сільськогосподарського виробництва; 2) проведення комплексу інформаційних заходів для поширення знань у царині впровадження на сільськогосподарських підприємствах енергоефективних способів господарювання та проведення заходів підтримки тих суб'єктів аграрної сфери, які виявляють бажання ці способи практично реалізовувати; 3) забезпечення правовими засобами неможливості розвитку підприємств, які використовують енергетично неефективні технології та устаткування; 4) законодавче встановлення санкцій і обмежень, що дають змогу припинити використання енергонеєфективних технологій;

– питання щодо розробки галузевих напрямів впровадження економічного механізму енергозбереження у сільському господарстві та їх нормативного закріплення у Порядку надання бюджетної підтримки у галузях тваринництва і рослинництва;

– визначення пріоритетних видів альтернативної енергетики для сільського господарства (з урахуванням географічних, кліматичних, екологічних, технологічних, економічних чинників), а саме: отримання енергії з біомаси, вітроенергетики, геліоенергетики та малої гідроенергетики;

– пропозиції з внесення змін і доповнень до чинного законодавства України у сфері державної підтримки розвитку відновлювальних джерел енергії у сільському господарстві щодо: податкових пільг; відміни місцевої складової для об'єктів, що виробляють енергію з відновлювальних джерел; розміру коефіцієнта «зеленого» тарифу на електроенергію, отриману з відновлювальних джерел, порядку його отримання та кола суб'єктів, які можуть його отримати; розширення видів державної підтримки фермерських господарств; розробки на рівні Кабінету Міністрів України Програми надання субсидій населенню на придбання обладнання для вироблення енергії з відновлювальних джерел та Порядку надання таких субсидій;

– пропозиції з внесення змін і доповнень до чинного законодавства України щодо встановлення обов'язковості забезпечення вільного безоплатного доступу до стандартів у сфері енергозбереження (у тому числі і в сільському господарстві) та до інших техніко-юридичних офіційних документів у сфері енергозбереження.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що сформульовані у роботі положення, висновки і рекомендації можуть бути використані:

– у науково-дослідній діяльності – для подальшого розвитку юридичної науки в частині наукових розробок, спрямованих на вдосконалення механізму правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві України;

– у нормотворчій діяльності – при розробці нових нормативно-правових актів і вдосконаленні відповідного чинного аграрного, екологічного, природоресурсного законодавства України, що сприятиме ефективнішому регулюванню відносин у сфері енергозбереження у сільському господарстві;

– у навчальному процесі – при підготовці навчально-методичної літератури та викладанні навчальних дисциплін «Аграрне право», «Екологічне право».

Апробація результатів дисертації. Одержані наукові положення, пропозиції і рекомендації доповідалися та обговорювалися на засіданнях кафедри аграрного, земельного й екологічного права ім. академіка В.З. Янчука, вченої ради ННІ земельних ресурсів та правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України, на міжнародному науково-практичному круглому столі «Наука екологического, природоресурсного и аграрного права. Правовые механизмы охраны окружающей среды» (м. Мінськ, 5–6 листопада 2014 р.), а також на міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі» (м. Харків, 19–20 грудня 2014 р.); «Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн» (м. Запоріжжя, 26–27 грудня 2014 р.); «Сучасні тенденції розвитку юридичної науки та практики» (м. Львів, 26–27 грудня 2014 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи опубліковано у дев'яти наукових працях: у чотирьох наукових статтях у вітчизняних фахових виданнях, затверджених МОН України, з яких дві статті – у національних виданнях, внесених до наукометричної бази РІНЦ, одній науковій статті в зарубіжному виданні, тезах чотирьох доповідей на науково-практичних конференціях і круглих столах.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатка, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 193 сторінки друкованого тексту, з них використаних джерел – 31 сторінка (275 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «**Теоретичні засади правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві України**» проводиться теоретико-правова характеристика енергозбереження у сільському господарстві, визначаються поняття, галузева належність правовідносин із енергозбереження у сільському господарстві, здійснюється ретроспективний огляд розвитку законодавства зі енергозбереження у сільському господарстві України та визначаються правові принципи енергозбереження у сільському господарстві України.

У підрозділі **1.1. «Поняття правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві України»** розглянуто семантичне значення лексичної конструкції «правове регулювання енергозбереження у сільському господарстві» шляхом аналізу термінів «правове регулювання», «енергозбереження», «раціональне використання енергетичних ресурсів», «економія енергетичних ресурсів», «ефективне використання енергетичних ресурсів». Як наслідок, сформульовано визначення поняття правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві.

У підрозділі **1.2. «Галузева належність правовідносин з енергозбереження у сільському господарстві України»** на основі аналізу наукових підходів до визначення енергетичних ресурсів та їх видового поділу

як об'єктів таких правовідносин, а також суб'єктного складу та змісту правовідносин із енергозбереження у сільському господарстві зроблено висновок про їх комплексну й міжгалузеву природу і здійснення регулювання нормами аграрного, екологічного, природоресурсного та інших галузей права.

У підрозділі **1.3. «Ретроспективний огляд розвитку законодавства про енергозбереження у сільському господарстві України»** досліджено історичний процес розвитку законодавства про енергозбереження у сільському господарстві України і здійснено його періодизацію за критерієм спільності виниклих проблем, способів їх вирішення, поставлених цілей та однорідності нормативної бази:

1) період виникнення і становлення законодавства з енергозбереження у сільському господарстві України (1994–1999 рр.), що характеризується прийняттям базового Закону України «Про енергозбереження», Комплексної державної програми енергозбереження України, Програми державної підтримки розвитку нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії та малої гідро- й теплоенергетики і низки інших підзаконних нормативних актів у сфері енергозбереження, в тому числі у сільському господарстві;

2) період формування законодавства з енергозбереження у сільському господарстві (2000–2011 рр.), в який було прийнято основні нормативні акти у сфері розвитку й використання в сільськогосподарській діяльності альтернативних джерел енергії та отримання сільськогосподарської сировини для альтернативної енергетики;

3) період розвитку законодавства з енергозбереження у сільському господарстві України, з урахуванням її членства в Енергетичному Співтоваристві (2011 р. і до нинішнього часу), що характеризується посиленням у нормативних актах уваги до впровадження альтернативних джерел енергії; відсутністю спеціальних галузевих заходів з енергозбереження при використанні традиційних джерел енергії; низькою дієвістю заходів із стимулювання розвитку біоенергетики; загальністю й декларативністю переважної більшості нормативних актів з енергозбереження у сільському господарстві.

Підрозділ **1.4. «Принципи правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві»** присвячений визначенню і систематизації основних засад правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві України.

Автор дійшов висновку, що правове регулювання енергозбереження у сільському господарстві України базується на низці правових принципів, до яких належать: а) загальноправові принципи гуманізму, рівності перед законом, демократизму, законності, гласності та ін.; б) міжнародні принципи, закріплені у Декларації Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку; в) міжгалузеві принципи пріоритетності вимог екологічної безпеки, гарантування безпечного навколишнього природного середовища для життя і здоров'я людей, орієнтованості на формування енергозаощаджувального світогляду; узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів; поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних

наук та ін.; г) галузеві принципи аграрного, екологічного та природоресурсного права; д) спеціальні принципи енергозбереження, закріплені в Законі України «Про енергозбереження» та інших нормативних актах з енергозбереження, а також спеціальні галузеві принципи енергозбереження у сільському господарстві.

Розділ другий **«Правове регулювання енергозбереження при використанні не відновлювальних енергетичних ресурсів у сільському господарстві України»** присвячений характеристиці особливостей правового регулювання енергозбереження при використанні невідновлювальних енергетичних ресурсів у сільському господарстві України та базових заходів у цій сфері, визначенні основних проблем, внесенні пропозицій щодо способів їх усунення.

У підрозділі **2.1. «Особливості правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві України при використанні невідновлювальних енергетичних ресурсів»** проаналізовано особливості сільськогосподарського енергоспоживання, визначено його вплив на енергоефективність аграрного виробництва та надано перелік енергозберігаючих заходів. На основі аналізу спеціальної літератури і законодавчих положень зроблено висновок, що переважна більшість агрозоотехнічних, інженерно-технічних, технологічних та організаційних заходів із енергозбереження: а) не знайшли нормативного закріплення; б) не можуть бути реалізовані через відсутність дієвих нормативно-правових і економічних механізмів.

У результаті дослідження законодавчо визначених джерел фінансування енергозберігаючих заходів у сільському господарстві констатовано недосконалість механізму фінансування, що стало основною причиною низького ступеня виконання галузевих заходів з енергозбереження за Комплексною державною програмою енергозбереження України.

Запропоновано поетапне створення нормативно-правової бази, орієнтованої на підвищення енергоефективності сільськогосподарського виробництва та зниження енергоємності сільськогосподарської продукції. Визначено базові етапи цього процесу.

У підрозділі **2.2. «Правова характеристика основних заходів із енергозбереження при використанні невідновлювальних енергетичних ресурсів у сільському господарстві України»** досліджено основні регулятивні механізми у сфері енергозбереження у сільському господарстві – енергетичну стандартизацію та нормування, проаналізовано коротко- і довгострокові галузеві заходи з енергозбереження.

Доведено необхідність розширення сфери енергетичної стандартизації у Законі України «Про енергозбереження» та приведення її у відповідність до ДСТУ 2339-94 «Енергозбереження. Основні положення», збереження галузевого рівня стандартизації з введенням обов'язковості узгодження галузевих енергетичних стандартів із національним органом стандартизації, забезпечення вільного безоплатного доступу до текстів енергетичних стандартів через розміщення їх на офіційних веб-сайтах центральних органів

виконавчої влади.

Досліджено сучасний стан правового забезпечення нормування витрат невідновлювальних енергетичних ресурсів у сільському господарстві, в результаті чого зроблено висновок про необхідність розробки типових норм (нормативів) питомих витрат енергетичних ресурсів та методик нормування витрат паливно-енергетичних ресурсів у галузях агропромислового виробництва. Перелік конкретних виконавців, строків виконання, джерела фінансування необхідно закріпити у Державній програмі розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року.

У результаті аналізу існуючих заходів з державної підтримки сільського господарства зроблено висновок про їх дієвість і запропоновано орієнтувати їх на впровадження енергозберігаючих технологій. Для цього розроблено пропозиції щодо прийняття Порядку надання бюджетної підтримки у галузях тваринництва і рослинництва, яким передбачити: введення часткового відшкодування вартості закуплених племінних сільськогосподарських тварин лише визначених порід (спеціалізованих високопродуктивних); введення додаткового критерію «енергоефективності» для часткового відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів, а також придбаного обладнання та механізмів для тваринництва і птахівництва; відновлення дотування посівів із встановленням додаткової умови його надання (виращування малоенергомістких сортів сільськогосподарських культур).

З'ясовано, що базове забезпечення довгострокових технологічних, інженерно-технічних заходів із енергозбереження у сільському господарстві має проводитися на рівні техніко-юридичних норм. Для удосконалення цього процесу запропоновано при перегляді й прийнятті державних будівельних норм, що поширюються на сільське господарство, включити до їх змісту положення про застосування енергозберігаючих технологій, матеріалів у процесі будівництва, створення мікроклімату, облаштування освітлення, використання вторинних енергетичних ресурсів тощо. Розроблено пропозиції щодо удосконалення відомчих норм технологічного проектування у напрямі встановлення вимог до будівель, споруд, обладнання підприємств аграрної сфери.

Розділ третій **«Правове регулювання використання відновлювальних енергетичних ресурсів як засіб енергозбереження у сільському господарстві України»** присвячений характеристиці пріоритетних видів відновлювальної енергетики для використання у сільському господарстві України та правового регулювання стимулювання їх розвитку.

У підрозділі **3.1. «Характеристика пріоритетних видів відновлювальної енергетики для використання у сільському господарстві України»** визначено найбільш перспективні для сільськогосподарської галузі види відновлювальних джерел енергії.

Проаналізовано доктринальні та законодавчі підходи до визначення поняття «біомаса», на основі чого запропоновано його удосконалено авторське визначення як невикопної, біологічно відновлювальної, біорозкладної частини

продуктів, відходів та залишків біологічного походження, що отримуються з сільського господарства (враховуючи речовини рослинного та тваринного походження), лісового господарства та суміжних галузей, враховуючи рибальство, а також частини промислових та побутових відходів, що здатна до біологічного розкладу.

Охарактеризовано стан правового забезпечення вітроенергетики, сонячної енергетики, малої гідроенергетики у контексті використання енергії вітру для отримання електричної, механічної та теплової енергії для потреб сільського господарства.

У результаті дослідження напрямів державної політики у сфері альтернативної енергетики України зроблено висновок, що на даний час вона орієнтована на великі комерційні об'єкти і не передбачає дієвих заходів для підтримки дрібних виробників (споживачів) енергії з альтернативних джерел, основну частину яких становить саме сільське населення. Базові нормативні акти (Енергетична стратегія України на період до 2030 р. і Програма Державної підтримки розвитку нетрадиційних та відновлювальних джерел енергії та малої гідро- і теплоенергетики) фактично не враховують галузевих особливостей сільського господарства щодо розвитку альтернативної енергетики у цій галузі.

У підрозділі **3.2 «Правове регулювання стимулювання розвитку використання відновлювальних джерел енергії у сільському господарстві України»** встановлено, що єдиним суб'єктом, спроможним здійснювати ефективну й дієву підтримку розвитку відновлювальних джерел енергії у сільському господарстві на сучасному етапі, є держава. Доведено, що у сучасних реаліях України варто акцентувати увагу на позитивному стимулюванні. Впровадження способів негативного стимулювання використання відновлювальних джерел енергії доцільно вводити лише тоді, коли перед виробниками та споживачами «зеленої» енергетики вже буде реальний вибір – використовувати відновлювальну чи традиційну енергію. Базуватися він має на доступності технологій, обладнання, зваженій цінній політиці тощо.

Встановлено, що чинне законодавство передбачає організаційно-правові (стандартизація, визначення джерел і напрямів використання державних коштів, прийняття документів програмного характеру), інвестиційні (встановлення пільгового режиму інвестиційної діяльності та захист іноземних інвестицій), інформаційні (накопичення, систематизація та поширення інформації про можливості використання відновлювальних джерел енергії), фінансові (податкові та кредитні пільги, субсидії, дотації, безповоротне асигнування) та цінні («зелений» тариф) заходи державної підтримки розвитку використання відновлювальних джерел енергії, в тому числі і в сільському господарстві.

Визначено, що існуючі податкові пільги у досліджуваній сфері орієнтовані на юридичних осіб, у тому числі й тих, що провадять діяльність у сфері сільського господарства. Основним стимулюючим заходом для впровадження відновлювальних джерел енергії у сільському господарстві фізичними особами є кредитні пільги, а також цільові державні субсидії на

придбання обладнання для альтернативного опалення.

У результаті дослідження цінових заходів державної підтримки розвитку використання відновлювальних джерел енергії, в тому числі у сільському господарстві, підготовлено низку пропозицій із удосконалення законодавства щодо відміни місцевої складової для об'єктів, які виробляють енергію з відновлювальних джерел; розміру коефіцієнта «зеленого» тарифу не електроенергію, отриману з відновлювальних джерел, порядку його отримання та кола суб'єктів, які можуть його отримати. Окрему увагу приділено питанню розширення видів державної підтримки фермерських господарств у частині доповнення переліку цілей, для яких можуть надаватися кошти державою, придбанням фермерськими господарствами обладнання для виробництва енергії з відновлювальних джерел.

Доведено необхідність перегляду й доопрацювання Національного плану дій з відновлювальної енергетики на період до 2020 року з метою врахування напрацювань «Плану дій по біомасі для України».

Для підвищення ефективності інформаційних заходів у сфері використання відновлювальних джерел енергії у сільському господарстві обґрунтовано доцільність розробки Рекомендацій по використанню відновлювальних джерел енергії в сільському господарстві та запропоновано їх орієнтовну структуру.

ВИСНОВКИ

У результаті дисертаційного дослідження запропоновано нове розв'язання наукового завдання щодо вдосконалення правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві України. Отримані результати сформульовані в наступних положеннях і висновках:

1. Правовідносини з енергозбереження у сільському господарстві є комплексними міжгалузевими, а їх правове регулювання здійснюється нормами аграрного, екологічного, природоресурсного та інших галузей права.

2. Енергозбереження у сільському господарстві – це процес реалізації правових, організаційних, технічних, технологічних, економічних, екологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне, ефективне й економне використання енергетичних ресурсів при виробництві сільськогосподарської продукції, її первинній переробці, у технологічних процесах та операціях на сільськогосподарському підприємстві, які безпосередньо пов'язані із сільськогосподарським виробництвом.

3. Історичний розвиток законодавства з енергозбереження у сільському господарстві охоплює: період виникнення і становлення законодавства з енергозбереження у сільському господарстві (1994–1999 рр.), що характеризується прийняттям базового Закону України «Про енергозбереження», Комплексної державної програми енергозбереження України, Програми державної підтримки розвитку нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії та малої гідро- і теплоенергетики й низки інших

підзаконних нормативних актів у сфері енергозбереження, в тому числі у сільському господарстві; період формування законодавства з енергозбереження у сільському господарстві (2000–2011 рр.), в який було прийнято основні нормативні акти у сфері розвитку й використання в сільськогосподарській діяльності альтернативних джерел енергії та отримання сільськогосподарської сировини для альтернативної енергетики; період розвитку законодавства з енергозбереження у сільському господарстві України, з урахуванням її членства в Енергетичному Співтоваристві (2011 р. і до нинішнього часу), що характеризується посиленням у нормативних актах уваги до впровадження альтернативних джерел енергії; відсутністю спеціальних галузевих заходів з енергозбереження при використанні традиційних джерел енергії; низькою дієвістю заходів щодо стимулювання розвитку біоенергетики; загальністю й декларативністю переважної більшості нормативних актів з енергозбереження у сільському господарстві;

4. Правове регулювання енергозбереження у сільському господарстві України базується на загальноправових, міжнародних, міжгалузевих, галузевих та спеціальних правових принципах.

5.3 урахуванням особливостей сільськогосподарського енергоспоживання першочерговими заходами з енергозбереження мають бути: розробка Галузевої програми енергетичної стандартизації, з визначенням переліку необхідних стандартів у сфері енергозбереження в аграрній галузі, встановленням конкретних строків їх розробки, виконавців, джерел фінансування; посилення фінансування Міністерством аграрної політики і продовольства України наукової діяльності, зокрема науково-дослідних робіт із різних аспектів енергозбереження у сільському господарстві; розробка типових норм (нормативів) питомих витрат енергетичних ресурсів та методик нормування витрат паливно-енергетичних ресурсів у галузях агропромислового виробництва; стимулювання енергозбереження у галузях сільського господарства через введення часткового відшкодування вартості закуплених племінних сільськогосподарських тварин лише визначених порід (спеціалізованих високопродуктивних), введення додаткового критерію «енергоефективності» для часткового відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів, а також придбаного обладнання й механізмів для тваринництва та птахівництва; відновлення дотування посівів із встановленням додаткової умови його надання (вирощування малоенергомістких сортів сільськогосподарських культур).

6. Базове правове забезпечення спеціальних довгострокових заходів із енергозбереження здійснюється техніко-юридичними нормами, які повинні бути орієнтовані на застосування енергозберігаючих технологій, матеріалів у процесі будівництва, створення мікроклімату, облаштування освітлення, використання вторинних енергетичних ресурсів тощо.

7. Заходи державної підтримки розвитку використання відновлювальних джерел енергії в сільському господарстві поділяються: а) за сферою застосування – на загальні і спеціальні; б) за об'єктом підтримки – спрямовані

на підтримку вітроенергетики, геліоенергетики, біоенергетики; в) за змістом заходів – на організаційно-правові, інвестиційні, інформаційні, фінансові, цінові.

8. Для удосконалення законодавства щодо державної підтримки розвитку відновлювальних джерел енергії у сільському господарстві необхідно: доповнити Перелік товарів власного виробництва, 80 відсотків прибутку підприємств від продажу яких на митній території України звільняється від оподаткування, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 28 вересня 2011 р. № 1005, по-перше, переліком матеріалів, сировини, устаткування та комплектуючих, які будуть використовуватись у виробництві енергії з відновлюваних джерел; по-друге, переліком засобів вимірювання, контролю та управління витратами паливно-енергетичних ресурсів; виключити з тексту п. 158.2 ст. 158 Податкового кодексу України вимогу про обов'язковість включення підприємств, що мають право на звільнення від оподаткування 50 % прибутку, отриманого від здійснення енергоефективних заходів та реалізації енергоефективних проектів, до Державного реєстру підприємств, установ, організацій, які здійснюють розроблення, впровадження та використання енергоефективних заходів та енергоефективних проектів; виключити п. 158.3 з тексту ст. 158 Податкового кодексу України щодо обмеження строку дії податкових пільг; розробити на рівні Кабінету Міністрів України Програму надання субсидій населенню на придбання обладнання для вироблення енергії з відновлювальних джерел та Порядок надання таких субсидій; виключити зі ст. 17-1 Закону України «Про електроенергетику» абзац 15 та ст. 17-3 щодо встановлення місцевої складової для об'єктів, що виробляють енергію з відновлювальних джерел; встановити в ст. 17-1 Закону України «Про електроенергетику» диференційований коефіцієнт «зеленого» тарифу на електроенергію, отриману з біомаси та біогазу залежно від виду і походження біомаси та біогазу; встановити коефіцієнти «зеленого» тарифу на електроенергію, отриману домогосподарствами з усіх можливих відновлювальних джерел; поширити спрощений порядок отримання «зеленого» тарифу на фермерські господарства; розширити перелік цілей, для яких можуть надаватися кошти державної підтримки фермерським господарствам, придбанням ними обладнання для виробництва енергії з відновлювальних джерел, доповнивши частини 2 та 3 ст. 11 Закону України «Про фермерське господарство»; переглянути й доопрацювати Національний план дій з відновлювальної енергетики на період до 2020 року, врахувавши напрацювання «Плану дій по біомасі для України»; розробити і затвердити Галузеву програму використання відновлювальних джерел енергії у сільському господарстві; розробити і затвердити на рівні Мінагрополітики Рекомендації по використанню відновлювальних джерел енергії в сільському господарстві.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Рудь Ю. До визначення поняття правового регулювання

енергозбереження в сільському господарстві / Ю. Рудь // Підприємництво, господарство і право. – 2014. – № 9. – С. 35–38.

2. Рудь Ю. Правовідносини з енергозбереження в сільському господарстві: питання галузевої належності / Ю. Рудь // Підприємництво, господарство і право. – 2014. – № 10. – С. 34–38.

Статті, розміщені у виданнях, внесених до наукометричної бази РІНЦ:

3. Рудь Ю.М. До питання визначення поняття біомаса за законодавством України / Ю.М. Рудь // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право». – К., 2014. – Вип. 197. – Ч. 3. – С. 163–169.

4. Рудь Ю.М. Вітроенергетика як напрям енергозбереження в сільському господарстві: питання правового регулювання / Ю.М. Рудь // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право». – К., 2014. – Вип. 197. – Ч. 2. – С. 96–102.

Статті, розміщені в зарубіжних виданнях:

5. Рудь Ю. Развитие законодательства об энергосбережении в сельском хозяйстве Украины / Ю. Рудь // *Leges Si Viata*. – 2014. – № 11. – S. 95–99.

Тези науково-практичних конференцій і круглих столів:

6. Рудь Ю.М. Некоторые аспекты энергосбережения в сельском хозяйстве по законодательству Украины / Ю.М. Рудь // Информационно-правовая поддержка охраны окружающей среды и устойчивого развития : по материалам круглых столов / редкол. : С.А. Балашенко (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2014. – С. 105–106.

7. Рудь Ю.М. Окремі правові аспекти використання сонячної енергії в сільському господарстві України / Ю.М. Рудь // Актуальні проблеми правових наук в євроінтеграційному вимірі: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 19–20 грудня 2014 року. – Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2014. – С. 96–98.

8. Рудь Ю.М. До поняття державної підтримки розвитку використання відновлювальних джерел енергії у сільському господарстві / Ю.М. Рудь // Сучасні тенденції в юридичній науці України та зарубіжних країн: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26–27 грудня 2014 року. – Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2014. – С. 91–93.

9. Рудь Ю.М. «Зелений» тариф на електроенергію з відновлювальних джерел: недоліки правового забезпечення / Ю.М. Рудь // Сучасні тенденції розвитку юридичної науки та практики: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 26–27 грудня 2014 р. – У 2-х частинах. – Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2014. – Ч. 2. – С. 127–129.

АНОТАЦІЯ

Рудь Ю. М. Правове регулювання енергозбереження у сільському господарстві України. – на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2015.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві України, формулюванню на цій основі теоретичних узагальнень і практичних рекомендацій для удосконалення правового забезпечення у цій сфері. У представленій роботі досліджуються теоретичні засади правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві України, визначаються такі базові категорії дослідження як «правове регулювання енергозбереження у сільському господарстві», «енергозбереження у сільському господарстві», здійснюється ретроспективний огляд розвитку законодавства про енергозбереження у сільському господарстві України, визначаються принципи правового регулювання енергозбереження у сільському господарстві та галузева належність правовідносин із енергозбереження у цій галузі. У дисертаційному дослідженні розглянуто стан правового регулювання енергозбереження при використанні невідновлювальних енергетичних ресурсів у сільському господарстві. Проведено характеристику правового регулювання використання відновлювальних енергетичних ресурсів. Виявлені існуючі недоліки та сформульовані науково-правові пропозиції щодо їх усунення.

Ключові слова: енергозбереження, сільське господарство, правове регулювання, енергетичні ресурси, відновлювальні джерела енергії, вичерпні енергетичні ресурси, вітроенергетика, геліоенергетика, біопаливо, біомаса, раціональне використання енергетичних ресурсів.

АННОТАЦИЯ

Рудь Ю. М. Правовое регулирование энергосбережения в сельском хозяйстве Украины. – на правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.06 – земельное право; аграрное право; экологическое право; природоресурсное право. – Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Киев, 2015.

Диссертация посвящена комплексному исследованию правового регулирования энергосбережения в сельском хозяйстве Украины, формулировке на этой основе теоретических обобщений и практических рекомендаций для усовершенствования правового обеспечения в данной сфере.

В представленной работе исследуются теоретические основы правового регулирования энергосбережения в сельском хозяйстве Украины, определяется

такая базовая категория исследования, как «правовое регулирование энергосбережения в сельском хозяйстве», которую предлагается рассматривать как осуществляемое с помощью правовых средств юридическое воздействие на отношения в сфере рационального, эффективного и экономного использования энергетических ресурсов при производстве сельскохозяйственной продукции, ее первичной переработке, в технологических процессах и операциях на сельскохозяйственном предприятии, которые непосредственно связаны с сельскохозяйственным производством, с целью их упорядочения, охраны, и прогрессивного развития. Дается определение «энергосбережения в сельском хозяйстве», как процесса реализации правовых, организационных, технических, технологических, экономических, экологических и других мероприятий, направленных на рациональное, эффективное и экономное использование энергетических ресурсов при производстве сельскохозяйственной продукции, ее первичной переработке, в технологических процессах и операциях на сельскохозяйственном предприятии, которые непосредственно связаны с сельскохозяйственным производством. Сделан вывод о комплексном межотраслевом характере правоотношений по энергосбережению в сельском хозяйстве и их регулированию нормами аграрного, экологического, природоресурсного и других отраслей права. Произведен ретроспективный обзор развития законодательства об энергосбережении в сельском хозяйстве, результатом которого стало выделение основных периодов этого процесса. Сформулированы основные принципы правового регулирования энергосбережения в сельском хозяйстве Украины.

Проведен анализ правового регулирования энергосбережения при использовании невозобновляемых энергетических ресурсов в сельском хозяйстве. Предложено поэтапное создание нормативно-правовой базы, ориентированной на повышение энергоэффективности сельскохозяйственного производства и снижения энергоемкости сельскохозяйственной продукции. Рассмотрены основные меры по энергосбережению при использовании невозобновляемых энергоресурсов и предложены первоочередные мероприятия по энергосбережению в сельском хозяйстве, среди которых: разработка отраслевой программы энергетической стандартизации; разработка типовых нормативов удельных затрат энергетических ресурсов и методик нормирования затрат топливно-энергетических ресурсов в отраслях аграрного производства; государственное стимулирование энергосбережения и др.

Исследовано состояние правового регулирования использования возобновляемых энергетических ресурсов как одного из направлений энергосбережения в сельском хозяйстве Украины.

Охарактеризовано состояние правового обеспечения ветроэнергетики, солнечной энергетики, малой гидроэнергетики в контексте получения электрической, механической и тепловой энергии для нужд сельского хозяйства.

В результате исследования направлений государственной политики в сфере альтернативной энергетики Украины сделан вывод, что в настоящее время она ориентирована на коммерческие объекты и не предусматривает

действенных мер для поддержки мелких производителей (потребителей) энергии с альтернативных источников, основную часть которых составляет именно сельское население.

Установлено, что действующее законодательство предусматривает организационно-правовые, инвестиционные, информационные, финансовые и ценовые меры государственной поддержки развития использования возобновляемых источников энергии, в том числе и в сельском хозяйстве. Отдельное внимание уделено вопросу расширения видов государственной поддержки фермерских хозяйств для внедрения использования возобновляемых источников энергии, усовершенствованию информационных мероприятий в сфере использования возобновляемых источников энергии в сельском хозяйстве.

На основе проведенного исследования проблем правового регулирования энергосбережения в сельском хозяйстве разработаны дополнения и изменения к нормативным актам, регулирующим данную сферу общественных отношений.

Ключевые слова: энергосбережение, сельское хозяйство, правовое регулирование, энергетические ресурсы, возобновляемые источники энергии, невозобновляемые энергетические ресурсы, ветроэнергетика, гелиоэнергетика, биотопливо, биомасса, рациональное использование энергетических ресурсов.

ANNOTATION

Rud Y. M. Legal regulation of the energy saving in the agriculture of Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for the candidate of sciences degree, specialty 12.00.06 – land law; agrarian law; ecological law; nature and resources law. – National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, 2015.

The dissertation is devoted to the complex investigation of the legal regulation of the energy saving in the agriculture of Ukraine, formulation on this basis theoretical summaries and practical recommendations for improvement the legal support in this sphere. In the presented work theoretical foundations of the legal regulation of the energy saving in the agriculture of Ukraine are researched, such basic research categories as «legal regulation of the energy saving in the agriculture», «energy saving in the agriculture» are determined, retrospective review of the development of the legislation in the agriculture of Ukraine is performed, principles of the legal regulation in the agriculture and sectoral affiliation of legal relations of the energy saving in this field are defined. In the dissertation research the state of the legal regulation of the energy saving using non-renewable energy resources in the agriculture is considered. The characteristics of the legal regulation of the usage of the renewable energy resources is conducted. Existing deficiencies are identified and scientific and legal offers in order of their elimination are formulated.

Key words: energy saving, agriculture, legal regulation, energy resources, renewable energy resources, exhaustive energy resources, wind power, solar power, biofuels, biomass, rational use of energy resources.

